

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПИТАНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ ТА ЮРИДИЧНИХ ОBOB'ЯЗКІВ ЕКСПЕРТОМ З ПИТАНЬ ПРАВА ЯК УЧАСНИКОМ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Казакевич А. О.,

аспірант кафедри публічного та приватного права

Університету митної справи та фінансів

ORCID ID: 0000-0003-0087-195X

andreykazakevich23@gmail.com

Метою наукової статті є висвітлення правових та законодавчих положень, що сприятимуть правовому регулюванню діяльності експертів з питань права, як інших учасників судового процесу в адміністративному судочинстві України, реалізації експертами з питань права суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків під час розгляду адміністративної справи.

Методологією дослідження становитимуть методи науки про правильне мислення, що включають в себе: методи аналізу та синтезу, методи дедукції та індукції, методи наукового моделювання та інші методи наукового пізнання.

Перший розділ статті спрямований на дослідження теоретичних основ наукового матеріалу, що охоплюється питаннями правового регулювання діяльності експертів з питань права, визначенню правових засад та окресленню процесуальних гарантій експертів з питань права, як учасників судового процесу в адміністративному судочинстві України. Вагому роль відіграють теоретико-правові положення, що визначають порядок та способи реалізації експертами з питань права суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків під час судового розгляду адміністративної справи.

Другий розділ наукового дослідження статті полягає у висвітленні нормативно-законодавчих приписів, що сприятимуть правовому регулюванню діяльності експертів з питань права, а також реалізації даними учасниками судового процесу суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків в адміністративному судочинстві України. Автором наукової статті пропонується ряд змін, що підлягають впровадженню в перелік законодавчих актів України. Законодавчі зміни є обґрунтованими та такими, що позитивно вплинуть на процесуальний статус експертів з питань права, їх процесуальну діяльність, розширять повноваження даних учасників судового процесу в адміністративному судочинстві України.

Висновками наукового дослідження визначено, що такими змінами пропонується вдосконалити окремі процесуальні питання реалізації експертами з питань права суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків в адміністративному судочинстві України. Крім того, законодавчими змінами пропонується здійснити усунення правових прогалин в професійній діяльності експертів з питань права під час судового розгляду адміністративної справи.

Ключові слова: експерти з питань права, учасники судового процесу, інші учасники судового процесу, права та обов'язки експертів з питань права.

Актуальність проблеми. Тематика наукової статті, що присвячена висвітленню законодавчих положень у сфері правового регулювання діяльності експертів з питань права, реалізації даними учасниками судового процесу суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків під час розгляду адміністративної справи є вкрай важливою для сучасного дослідження практикуючих юри-с-консультів. Відзначаємо той факт, що практичний аспект обраної тематики наукового дослідження охоплюється питаннями правового регулювання діяльності експертів з питань права, визначенню правових засад та окресленню процесуальних гарантій експертів з питань права, як учасників судового процесу в адміністративному судочинстві України. Наголошуємо на тому, що теоретико-правові та нормативно-законодавчі приписи безпосередньо визначають порядок та способи реалізації

експертами з питань права суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків під час судового розгляду адміністративної справи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливу увагу заслуговують результати статей, дисертаційних досліджень, інших наукових робіт, які присвячені:

1) Визначенню правових засад та окресленню процесуальних гарантій експертів з питань права, як учасників судового процесу в адміністративному судочинстві України. До їх числа необхідно акцентувати увагу безпосередньо на результатах наукових робіт таких вчених та діячів, як: Зозуля Н., Ребриш Б.Ю., Ребриш А.С., Кармаза О., Кушерець Д., Рябченко Ю.Ю.

2) Дослідженню питань правового регулювання діяльності експертів з питань права, як учасників судового процесу в адміністративному судочинстві України. До їх числа необхідно акцентувати увагу безпосередньо на результатах наукових робіт таких вчених та діячів, як: Черноп'ятов С.В., Щербаковський М.Г., Штефан А.С., Бутирська І., Конова А.О. та інші.

Метою наукового дослідження є висвітлення правових та законодавчих положень, що сприятимуть правовому регулюванню діяльності експертів з питань права, реалізації даними учасниками судового процесу суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків в адміністративному судочинстві України. Разом із цим, вдосконалення нормативно-законодавчих приписів, що оптимізують правове регулювання діяльності експертів з питань права, а також порядок реалізації такими особами процесуальних прав та юридичних обов'язків під час розгляду адміністративної справи.

Теоретичні та практичні основи наукової статті

За твердженням вченої Зозулі Н., автором роботи було дійдено висновків, що введення в судовий процес експерта з питань права, який готує і надає для суду та учасників справи правовий висновок, суперечить принципу «*jus novit curia*» («суд знає право»), який означає, що суддя, здійснюючи судовий розгляд справи, є професійним юрисконсультантом, кваліфікованим спеціалістом та фахівцем в галузі права і здатен самостійно сформулювати правові висновки щодо питань у галузі права, які підлягають дослідженню під час судового провадження (Зозуля, 2017).

В свою чергу, більшість науковців та практикуючих юрисконсультів позитивно сприйняли введення експерта з питань права, зокрема вказуючи, що аналогічний інститут під назвою «*amicus curiae*» («соратник суду») започаткував свій процесуальний статус ще в 17 столітті у Великобританії та став відомим багатьом державам світу. До подібних теоретико-правових висновків було дійдено вченою Штефан А.С. у власній науковій роботі (Штефан, 2018).

На переконання вчених Кармази О., Кушерець Д., авторами власної наукової роботи було акцентовано увагу на тому, що залучення експерта з питань права до судового розгляду справи має переваги перед іншими способами встановлення змісту норм права іноземної держави, з огляду на оперативності одержання від експерта з питань права інформації, необхідної для проведення наступного судового засідання по справі (Кармаза, Кушерець, 2017).

Так, у відповідності до положень частини 1 статті 69 Кодексу адміністративного судочинства України регламентовано, що як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права (Кодекс адміністративного судочинства України, 2005).

За твердженням вченого Черноп'ятова С.В., автором власної наукової роботи було акцентовано увагу на тому, що вказані вимоги (критерії) експерта з питань права є недостатньо визначеними законодавцем та не гарантують фаховості даного учасника судового процесу, з огляду на відсутність чітких вимог особи щодо наукового ступеню (доктора філософії, або доктора юридичних наук) (Черноп'ятов, 2017).

Водночас, Ребриш Б.Ю., Ребриш А.С. було підтримано позицію наукового діяча Черноп'ятова С.В. та доповнено її. Так, вчені слушно вказують на той факт, що постає риторичне запитання щодо того, з якої безпосередньо галузі науки та спеціальності особа повинна мати науковий ступінь та відповідати процесуальним вимогам експерта з питань права (Ребриш, 2018).

Відзначаємо, що експерт з питань права має широкий перелік суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків в адміністративному судочинстві. Експерт з питань права має право знати мету свого виклику до зали судового засідання по справі, відмовитися від участі в судовому процесі, за умови, якщо даний учасник справи не володіє відповідними знаннями, має право на одержання компенсації витрат, пов'язаних із викликом суду. Водночас, експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом та брати участь в залі судового засідання, відповідати на поставленні запитання головуючого судді, надавати роз'яснення та пояснення щодо підготовленого правового висновку в адміністративній справі.

Крім цього, існує два способи участі експерта з питань права в адміністративному судочинстві: 1) Безпосередня участь експерта з питань права в судовому засіданні, з одночасним поданням для головуючого судді правового висновку для подальшого його дослідження та долучення до матеріалів адміністративної справи. 2) Підготовка та подання експертом з питань права до суду правового

висновку, за відсутності особистої участі експерта з питань права в залі судового засідання. Особливість адміністративного процесуального статусу експерта з питань права полягає у правовій природі юридичного висновку. Специфіка обґрунтованого та об'єктивного правового висновку експерта з питань права проявляється в правових положеннях Глави 7 Кодексу адміністративного судочинства України.

За твердженням вченого Рябченко Ю.Ю., автором власної наукової роботи було акцентовано увагу на тому, що оцінюючи висновок експерта з питань права, головуючий суддя, маючи власну правову позицію під час розгляду справи по суті, може не погодитися із таким висновком та не зобов'язаний мотивувати таку незгоду, на відміну від незгоди із будь-яким доказом, долученим до матеріалів справи (Рябченко, 2017).

В свою чергу, вченою Коною А.О. відзначено, що головуючий суддя має право не брати до уваги правовий висновок експерта з питань права без вмотивування відхилення останнього (Конова, 2018).

Нормативно-законодавчі приписи наукової статті

Головна мета даного розділу наукової статті полягає у висвітленні нормативно-законодавчих приписів, що сприятимуть правовому регулюванню діяльності експертів з питань права, а також реалізації даними учасниками судового процесу суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків в адміністративному судочинстві України. Нами пропонується ряд змін, що підлягають впровадженню в перелік законодавчих актів України. Законодавчі зміни є обґрунтованими та такими, що позитивно вплинуть на процесуальний статус експертів з питань права, їх процесуальну діяльність, розширять повноваження даних учасників судового процесу в адміністративному судочинстві України.

Змінами пропонується вдосконалити окремі процесуальні питання реалізації експертами з питань права суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків в адміністративному судочинстві України. В свою чергу, пропонується здійснити усунення правових прогалин в професійній діяльності експертів з питань права під час судового розгляду адміністративної справи. Вкрай необхідним є прийняття правового регулювання, що розширить повноваження експерта з питань права в частині сприяння надати суду обґрунтований та об'єктивний правовий висновок, дозволить запровадити дієві механізми та процесуальні можливості прискореного виконання експертом з питань права завдань адміністративного судочинства, дотримання учасником судового процесу засад повного, всебічного та справедливого розгляду адміністративної справи.

Наголошуємо на тому, що адміністративне процесуальне законодавство України необґрунтовано прирівнює правові висновки експертів з питань права, що містять рекомендаційний характер до висновків експертизи, які мають імперативний характер та є засобами доказування в адміністративному судочинстві. Крім цього, чинним законодавством України ототожнюється правовий статус експертів з питань права до правового статусу експертів в адміністративному судочинстві. Науково-правова експертиза не є видом судових експертиз, де науковий експерт не належить до числа атестованих судових експертів, відомості про якого не вносяться до єдиного державного реєстру атестованих судових експертів. Відтак, висновок науково-правової експертизи не виступає процесуальним джерелом доказів в адміністративному судочинстві.

За приписами частини 1 статті 1 Закону України «Про судову експертизу» регламентовано, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ та процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду (Про судову експертизу, 1994).

Отже, судова експертиза призначається з огляду на необхідності в одержанні висновку експерта та відомостей, що включають в себе наукові, технічні та інші спеціальні знання для вирішення поставлених учасниками справи питань. Однак, до складу спеціальних знань не належать загальноновідомі та загальнодоступні наукові знання у відповідній галузі права, якими зобов'язані володіти суб'єкти правоохоронних та судових органів, а також учасники судового процесу. В свою чергу, правовий аналіз вченими та науковими діячами доктринального тлумачення актів законодавства України, що включає в себе способи усунення в цих актах колізій, розбіжностей чи інших суперечностей, не охоплюється дефініцією «судова експертиза» у розумінні статті 1 Закону України «Про судову експертизу».

Наведені вище проблемні питання можуть бути вирішені у спосіб сформування Верховним Судом правової позиції як єдиної та усталеної судової практики. Водночас, постанови Верховного Суду можливо застосовувати у спірних правовідносинах, під час судового розгляду справи, виключно в разі наявності аналогічного спору про право та типових обставин справи. В разі, якщо спірні питання, що підлягають дослідженню судом першої інстанції, на розгляді Верховного Суду не перебували, то вирішити спір про право за відсутності попередньо сформованої судової практики є проблематичним завданням. Із викладеного вище вбачається, що станом на теперішній час відсутні дієві правові

механізми, які необхідні для вирішення проблемних правових аспектів під час розгляду та вирішення судом справи по суті.

Ініційованими змінами пропонується частину 1 статті 69 Кодексу адміністративного судочинства України змінити та викласти наступним змістом:

«Як експерт з питань права може залучатися особа, яка є визнаним фахівцем у галузі права, має науковий ступінь та вчене звання. Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його правового висновку до матеріалів справи ухвалюється судом. При прийнятті рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права судом враховуються критерії особи, що включають:

- 1) Досвід наукової роботи експерта з питань права у відповідній галузі не менше п'яти років.
- 2) Наявність наукових публікацій експерта з питань права у фахових виданнях України, в зарубіжних періодичних виданнях іноземних держав, внесених до міжнародних науко-метричних баз даних та опублікованих після присудження наукового ступеня особи, що не може бути меншою ніж десять наукових статей.
- 3) Наявність в експерта з питань права документу, що підтверджує присвоєння особі вченого звання.
- 4) Рівень активної участі експерта з питань права в заходах підвищення кваліфікації за сферою професійної діяльності, що підтверджується сертифікатами та/або документами про участь.
- 5) Стажування та навчання експерта з питань права за кордоном, результати яких підтверджуються довідкою про визнання еквівалентності».

Пропонується статтю 69 Кодексу адміністративного судочинства України доповнити частиною 4 та викласти наступним змістом:

«До експерта з питань права за аналогією поширюються ті самі, що і на спеціаліста положення цього Кодексу щодо відводу та самовідводу, судових повідомлень та викликів, понесених судових витрат, участі під час підготовчого провадження по справі, розгляду адміністративної справи по суті, перегляду справи в апеляційному та/або касаційному порядку, крім положень щодо участі експерта з питань права в процедурі дослідження доказів по справі».

Пропонується статтю 112 Кодексу адміністративного судочинства України доповнити частиною 3 та викласти наступним змістом:

«Правовий висновок експерта з питань права стосується виключно обмеженого кола питань судової справи, поставлених судом та учасниками справи. Заклучна частина правового висновку експерта з питань права не може містити рішення, що має бути враховане головуючим суддею за результатами розгляду адміністративної справи».

Пропонується частину 1 статті 113 Кодексу адміністративного судочинства України змінити та викласти наступним змістом:

«Правовий висновок експерта з питань права є засобом доказування в адміністративному судочинстві, має допоміжний (консультативно-роз'яснювальний) характер та може враховуватися судом під час розгляду та вирішення справи по суті».

Пропонується частину 2 статті 113 Кодексу адміністративного судочинства України змінити та викласти наступним змістом:

«Головуючий суддя може надати посилання в судовому рішенні на правовий висновок експерта з питань права як на джерело відомостей, що в ньому зазначені та має право зробити самостійні висновки щодо поставлених питань судом та учасниками справи. Оцінюючи висновок експерта за питань права, головуючий суддя, маючи власну правову позицію під час розгляду справи по суті, може не погодитися із таким висновком та не зобов'язаний мотивувати таку незгоду».

Висновки. Нами висвітлено теоретико-правові та нормативно-законодавчі приписи, що сприяють правовому регулюванню діяльності експертів з питань права, а також реалізації даними учасниками судового процесу суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків в адміністративному судочинстві України. Пропонується ряд змін, що підлягають впровадженню в перелік законодавчих актів України. Законодавчі зміни є обґрунтованими та такими, що позитивно вплинуть на процесуальний статус експертів з питань права, їх процесуальну діяльність, розширять повноваження даних учасників судового процесу в адміністративному судочинстві України.

Змінами пропонується вдосконалити окремі процесуальні питання реалізації експертами з питань права суб'єктивних процесуальних прав та юридичних обов'язків в адміністративному судочинстві України. В свою чергу, пропонується здійснити усунення правових прогалин в професійній діяльності експертів з питань права під час судового розгляду адміністративної справи. Нами доведено, що вкрай необхідним є прийняття правового регулювання, що розширить повноваження експерта з питань права в частині сприяння надати суду обґрунтований та об'єктивний правовий висновок, дозволить запровадити дієві механізми та процесуальні можливості прискореного виконання

експертом з питань права завдань адміністративного судочинства, дотримання учасником судового процесу засад повного, всебічного та справедливого розгляду адміністративної справи.

Нами акцентовано увагу на тому, що адміністративне процесуальне законодавство України необґрунтовано прирівнює правові висновки експертів з питань права, що містять рекомендаційний характер до висновків експертизи, які мають імперативний характер та є засобами доказування в адміністративному судочинстві. Крім цього, чинним законодавством України ототожнюється правовий статус експертів з питань права до правового статусу експертів в адміністративному судочинстві. Науково-правова експертиза не є видом судових експертиз, де науковий експерт не належить до числа атестованих судових експертів, відомості про якого не вносяться до єдиного державного реєстру атестованих судових експертів. Відтак, висновок науково-правової експертизи не виступає процесуальним джерелом доказів в адміністративному судочинстві.

Таким чином, судова експертиза призначається з огляду на необхідності в одержанні висновку експерта та відомостей, що включають в себе наукові, технічні та інші спеціальні знання для вирішення поставлених учасниками справи питань. Однак, до складу спеціальних знань не належать загальновідомі та загальнодоступні наукові знання у відповідній галузі права, якими зобов'язані володіти суб'єкти правоохоронних та судових органів, а також учасники судового процесу. В свою чергу, правовий аналіз вченими та науковими діячами доктринального тлумачення актів законодавства України, що включає в себе способи усунення в цих актах колізій, розбіжностей чи інших суперечностей, не охоплюється дефініцією «судова експертиза» у розумінні статті 1 Закону України «Про судову експертизу».

Kazakevych A. The improving certain issues of the implementation of procedural rights and legal obligations by law expert as a participant judicial process in administrative proceedings

The main purpose of article is to cover legislative provisions that will contribute to legal regulation by law experts, as other participants in the court in administrative proceedings of Ukraine and exercise law experts' subjective procedural rights and legal obligations in the consideration of administrative case.

The methodology of article will be methods of logic that include methods of analysis and synthesis, methods of deduction and induction, methods of scientific modeling and other methods of scientific knowledge.

The first section of article aimed at study of theoretical bases scientific material, which covered by issues of legal regulation in activity by law experts, the definition of legal principles and outline procedural guarantees by law experts, as participants' judicial process in administrative proceedings of Ukraine. Theoretical and legal provisions that determine the procedure and ways of implementation by law experts on subjective procedural rights and legal obligations in the judicial review of the administrative case play the significant role.

The second section of article is cover regulatory and law provisions, which will facilitate legal regulation of activities by law experts, as well as implementation by law experts on subjective procedural rights and legal obligations in the administrative proceedings of Ukraine. The author of scientific article proposes a number of changes that can implemented in the list of legislative acts of Ukraine. The legislative changes substantiate and will have positive impact on procedural status by law experts, their procedural activity, will expand powers of the data as participants' judicial process in administrative proceedings of Ukraine.

In conclusions of article, the author proposes to improve certain procedural issues of implementation by law experts, their subjective procedural rights and legal obligations, as participants' judicial process in administrative proceedings of Ukraine. In addition, the legislative amendments propose to eliminate legal gaps in professional activity by law experts, during court in the administrative case.

Key words: law experts, participants in the court, other participants in the court, rights and obligations by law experts.

Література:

1. Бутирська, І. А. (2018) Правовий статус експерта з питань права у господарському процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право*, 48, 108–111.
2. Зозуля, Н. (2017) Експерт з питань права: проблема правового статусу. *Українське право*. URL: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protseusualnogo-statusu/ (дата звернення: 19.05.2025).

3. Кармаза, О., Кушерець, Д. (2017) Експерт з питань права в судовому процесі: новели законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*, 10, 32–36.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV : станом на 09.04.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
5. Конова, А. О. (2018) Експерт з питань права у цивільному процесі України. *Наука та освіта: ключові питання сучасності: мат. між. наук. – практ. конференції*, Т. 1, 94.
6. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII : станом на 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
7. Ребриш, Б. Ю., Ребриш, А. С. (2018) Проблеми правового статусу експерта з питань права в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*, 4, 139.
8. Рябченко, Ю. Ю. (2017) Цивільний процесуальний статус експерта з питань права: питання вдосконалення правового регулювання. *Правова просвіта*, 11.
9. Черноп'ятов, С. В. (2017) Деякі проблеми позитивного національного правового регулювання участі експерта з питань права у цивільних судових процесах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 6. Т. 1, 88–91.
10. Штефан, А. С. (2018) Висновок експерта у цивільному судочинстві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, 2, 18–30.
11. Щербаковський, М. Г. (2018) Фахівець з питань права: експерт чи консультант? *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: мат. міжвідом. наук.-практ. конф.*, 543–546.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2025

Стаття рекомендована до друку 10.06.2025